

Бут-Гусаім Светлана Феодосьевна

УО “Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина”

e-mail: svfbg@tut.by

УДК 808.26 – 541.2

Прозвище как оценочно-характеристическое средство в контексте исторической прозы брестских писателей

Ключевые слова: *оним, антропоним, поэтоним, прозвище, индивидуальное прозвище, семейно-родовое прозвище.*

В статье проанализированы употреблённые в исторической прозе брестских писателей прозвища как средство идентификации, характеристики и оценки персонажей. Выделены тематические группы индивидуальных прозвищ. Определены их виды по степени семантической активности. Рассмотрены генесионимические прозвища как средство идентификации представителей семьи, рода.

Мянушкі як ацэначна-характарыстычны сродак у кантэксте гістарычнай прозы брэсцкіх пісьменнікаў

Адным з творчых дасягненняў Зінаіды Дудзюк з’яўляецца раман “Год 1812”. У творы ўзнаўляецца адна з драматычных старонак айчыннай гісторыі. Аўтарка па-мастацку аналізуе жыццё беларусаў: вайскоўцаў, шляхты, святароў, сялян, – якія перажылі трагедыю Айчыннай вайны 1812 года. А. Наварыч у рамане “Літоўскі воўк” прапануе арыгінальны погляд на падзеі паўстання пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага. Пецярбургскі і віленскі перыяды жыцця і творчасці Цёткі (пачатак ХХ стагоддзя) узнаўляюцца ў рамане В. Коўтун “Крыж міласэрнасці”. Пісьменнікі паказалі мноства чалавечых лёсаў, стварылі яркія вобразы розных людзей, дзякуючы па-мастацку апраўданаму выкарыстанню розных разрадаў антрапонімаў. Выразную культурна-гістарычную спецыфіку мае такі

разрад антрапанімічнай лексікі, як *мянушкі* – дадатковыя неафіцыйныя імёны, якія даюцца чалавеку ў адпаведнасці з яго характэрнымі рысамі, абставінамі жыцця, паводле паходжання і інш.

Самымі яркімі, вобразнымі з’яўляюцца мянушкі, якія адлюстроўваюць маральныя ўласцівасці, рысы характару літаратурнага героя. Да мянушак гэтай групы належыць празванне аднаго з персанажаў рамана А. Наварыча “Літоўскі воўк” – разумнага, празорлівага слугі аканома, які дапамагаў свайму пану не толькі весці гаспадарку, але і вырашаць сямейныя праблемы: *“Мондрыкам фурмана празвалі, бо лічыўся з розумам. За спрыт, талковасць пан Урбановіч трымаў Мондрыка пад рукой, і ён яму не столькі прыслугоўваў, колькі быў распарадчыкам. Злыя языкі ўвесь час тарочылі, што ў гаспадарцы ў Манкевічах усё да ладу дзякуючы Мондрыкавай руцэ. За што б ні браўся Мондык, усё выходзіла лепшым чынам”* [4, с. 13]. У асяроддзі адукаванай моладзі, семінарыстаў, герояў рамана З. Дудзюк “Год 1812”, бытуюць празванні, утвораныя шляхам метафарычнага ўжывання найменняў персанажаў біблейскай і антычнай гісторыі і культуры. Празванне *Цыцэрон* адносіцца да *паэтонімаў-рэмінісцэнцый*. У аснове мянушкі – метафарычнае выкарыстанне імені рымскага аратара і пісьменніка. Паэтонім акрэслівае і ацэньвае таленавітага семінарыста, кніжніка Івана Рыгаровіча, будучага збіральніка старадаўніх беларускіх актаў. Мянуська *Фарысей* утворана шляхам метафарызацыі наймення аднаго з прадстаўнікоў грамадска-рэлігійнай плыні, што ў Евангеллі ахарактарызаваны як крывадушнікі. У пераносным значэнні слова *фарысей* азначае крывадушніка, ханжу. Празваннем *Фарысей* семінарысты “ўзнагародзілі” святара Спратаноўскага, які хітрасцю і пранырлівасцю дабіўся даверу ў архірэя Варлаама, атрымаў высокую пасаду, а пасля адрокся ад свайго настаўніка, ілжэсведчыў супраць яго. Набожнасць галоўнага героя рамана А. Наварыча “Літоўскі воўк” Яся Кавальца, які ў хвіліны цяжкіх выпрабаванняў звяртаецца да Бога, бачачы ў ім апору і падтрымку, падкрэслівае мянушка *Святун*: *“Ясь сядзеў у склепе і безупынна*

маліўся. З яго толькі пасмейваліся. “**Святун**, – казалі. – *Моліцца. Дзірку ў небе прамоліць*” [5, с. 21].

Характарыстычныя празванні могуць адлюстроўваць фізічныя ўласцівасці літаратурнага героя. У якасці мянушак гэтага тыпу выкарыстоўваюцца назвы жывых істот або прадметаў побыту. Такія антрапонімы з’яўляюцца слоўным партрэтам, а дакладней – карыкатурай на індывіда, у якой на першы план выходзіць самая яркая рыса знешнасці чалавека. Напрыклад, мянушку **Чапля** атрымаў персанаж рамана “Крыж міласэрнасці” хлопчык Мікіта, “тоненькі як сярнічка.. Над яго вострымі плячамі смешна жаўцела вушастая галава. Мікіта ажно згінаўся, паптушынаму рэзка дыбаючы сярод хаты” [2, с. 39]. У партрэце героя згаданага твора Вацака Іваноўскага, па мянушцы **Куль аўсяны**, аўтарка падкрэслівае нязграбнасць, грувасткасць, ”моцна выгаралую (“**Чыста куль аўсяны!**”) ажно сіваватую галаву” [2, с. 107]. Згаданыя мянушкі выражаюць мяккую незласліваю насмешку.

У асобную групу мы вылучаем мянушкі, прычынай узнікнення якіх з’яўляюцца пэўныя выпадкі, здарэнні. Так, герой рамана “Літоўскі воўк” Лявон Палюховіч быў у ліку тых, хто спрабаваў заклікаць сялян-палешукоў да ўдзелу ў паўстанні пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага: “Лявон Палюховіч меў свае разрахункі, як ён казаў, з Расеяй-матухнай. Ён называў сябе **генералам** паўстанцага войска і аб’явіў запіс у шэрагі паўстанцаў. “**Генерал**” неяк жартам паабяцаў адразу вядро гарэлкі таму, хто ўступіць у ягоны атрад” [4, с. 68]. Як вядома, такія заклікі не знайшлі водгуку ў асяроддзі палешукоў, атрад паўстанцаў так і не быў створаны. Празванне **Генерал** набыло іранічнае значэнне праз усведамленне несапраўднасці аднаго з вышэйшых вайсковых званняў.

Наступную тэматычную групу складаюць мянушкі, утвораныя як вынік імітацыі чужога маўлення, яго манеры, асаблівасцяў, найбольш паўтаральных слоў і фраз. Гэта своеасаблівая дэлакутывы – адфразавыя

ўтварэнні. Так, селянін Мацей, герой рамана З. Дудзюк “Год 1812”, атрымаў празванне *Дзебіш* за найбольш паўтаральнае слова, перанятае ў сябра-расейца падчас вайсковай службы: “*Ладымір любіў пры нагодзе і без яе прыгадваць словы “дзе біш”. Мацею Буйнічу гэтае расійскае спалучэнне слоў вельмі спадабалася, адразу пачынала здавацца, што пазбаўляешся свайго дыялекту, гаворыш па-расійску, бы пан афіцэр. Ён пачаў, як Ладымір, часта ўжываць яго*” [1, с. 190–191].

Сямейныя (родавыя) мянушкі выкарыстоўваліся ў асяроддзі сялян, інтэлігенцыі і нават прадстаўнікоў вышэйшых слаёў соцыуму. Утваральнай базай для такіх празванняў служылі імёны, прозвішчы, мянушкі роднасных асоб (бацькі, дзеда, бабулі, жонкі, мужа). У ліку такіх мянушак выдзяляюць **матронімы** – назвы людзей, утвораныя ад імені, прозвішча, мянушкі бацькі: “*Божя міласэрны, Божя міласцівы, паспагадай і моцы дай сябрам: Буйлянцы і міламу Галубку*” [2, с. 481]. Дзеці могуць называцца **матронімам** – празваннем, утвораным ад імені або мянушкі маці. Так, дачкі пані **Цэцыліі**, гераіні рамана “Літоўскі воўк”, празываюцца **Цэцыліхамі**: “*Пайду з Цэцыліхамі сустракаць сонца*” [4. 29]. Ужывальнымі з’яўляюцца і **андронімы** – найменні жонкі, утвораныя ад імені, прозвішча ці мянушкі мужа: “*Яны з Андрэем ехалі ад Броэль-Плятара пасля знаёмства з Радзівіліхай*” [2, с. 78]. Вельмі рэдка муж атрымлівае празванне-**гінонім**, суадноснае з мянушкай жонкі: “*Вунь у дубняку відаць тутэйшага прыстава, па мянушцы Вусаціха. У жонкі ягонай пад носам вусікі. Таму і Вусаціха. І ён, прыстаў, Вусаціха, і яна – жанчына, таксама Вусаціха*” [3, с. 83].

Аналіз паходжання выяўленых у гістарычнай прозе берасцейскіх аўтараў мянушак паказаў, што большасць характарыстычных найменняў утворана ад агульных назоўнікаў, сярод якіх можна вылучыць наступныя семантычныя групы: 1) назвы асоб па маральных якасцях, прафесіі, занятку, сацыяльным становішчы, нацыянальнасці (*Святун, Археолог, Мангол,*

Генерал, Фарысей, Гужаед), 2) назвы птушак (*Чапля, Чыжык*); 3) назвы прадметаў побыту, напояў (*Куль аўсяны, Урзус*); 4) назвы зброі (*Гінжал*). Ад уласных назоўнікаў утвораны мянушкі *Кацярына III, Цыцэрон*.

Эмацыйна-ацэначная вобразнасць мянушак літаратурных герояў абумоўлена нацыянальнай культурай, наяўнасцю прынятых у грамадстве этычных і эстэтычных нормаў. Нацыянальна-культурная спецыфіка мянушак праяўляецца праз ацэнку дзейнасці чалавека, яго маральнага аблічча, ладу жыцця, учынкаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Дудзюк, З.І. Год 1812. Брэст: Акадэмія, 2004. 312 с.
2. Коўтун, В. Крыж міласэрнасці. Мінск: Мастацкая літаратура, 1996. 493 с.
3. Наварыч, А. Літоўскі воўк. Ч. 1 // Маладосць. 2003. №. 4. С. 29 – 90.
4. Наварыч, А. Літоўскі воўк. Ч. 2 // Маладосць. 2003. №. 5. С. 11 – 75.
5. Наварыч, А. Літоўскі воўк. Ч. 3 // Маладосць. 2003. №. 6. С. 20 – 78.

But-Gusaim Svetlana Feodosievna

Brest State University named after A.S. Pushkin

e-mail: svfbg@tut.by

Nickname as evaluative and distinguishing means in the context of historical prose by Brest writers

Key words: *onim, anthroponym, poetonym (poetic name), nickname, individual nickname, family nickname.*

The article views nicknames as means of identification, characterization and evaluation of the characters described in the historical prose by Brest writers. Thematic groups of individual nicknames are defined. The author also analyzes their types according to the degree of their semantic activity. Genesonymic nicknames as means of identification of the representatives of the family and the kin are viewed.